

Ko e Me'a ke Makatu'unga ki ai Hano Fa'ufa'u ha Polokalama ke Malu'i'aki e Talavou' mo e Finemu'i mei He'enau to'o pe 'Enau Mo'ui

'OKU fiema'u ha ngaahi founga kehekehe, he ngaahi lēvolo kehekehe, 'i hano fa'ufa'u ha ngaahi founga ke malu'i'aki e mo'ui 'a e talavou' mo e finemu'i, 'o a'u ai pē ki hono faito'o 'e he toketaá. 'Oku hā 'a e founga ngāue ko 'eni 'a e Pule'anga Nu'usilá 'i he'ene ngaahi taumu'a ngāué. Ko e ngaahi taumu'a ko iá, 'oku 'oatu ai ha ngaahi fale'i felāve'i mo e ngaahi ngāue ke fai, mo e feitu'u ke fai ai, kau ki hono malu'i 'o e kau talavou' mo e finemu'i mei he'enau fai ha me'a ki he'enau mo'ui.

Ko e ngaahi feitu'u ke fai ai e ngaahi ngāue ke malu'i'aki e talavou' mo e finemu'i, mei he'enau to'o pe 'enau mo'ui:

Ngāue fakakātoa ki he kakai

Ko e fa'ahinga ngāue ko 'eni, 'oku fakataumu'a ia ki he kakai 'o e koló pe ko e komiunitii fakakātoa.

Ngāue ki ha ngaahi kulupu

Ko e fa'ahinga ngāue ko 'eni 'oku fakataumu'a ia ki ha fanga ki'i kulupu iiki, ngalingali 'e 'aonga kiate kinautolu 'a e fa'ahinga polokalama ke malu'i'aki 'a e talavou' mo e finemu'i, hangē ko ha fānau ako kuo tokí 'osi mai 'enau akó, pe ko ha ni'ihi 'oku 'i ai hanau palopalema felāve'i mo e feohi 'a e tangatá mo e fefiné.

Ngāue fakafo'ituitui pe fakataautaha

Ko e fa'ahinga ngāue 'eni 'oku fakataumu'a ki ha ni'ihi fakafo'ituitui, pe fakataautaha 'a ia kuo 'i ai hanau palopalema kuo nau mo'ua ai, hangē ko ha ni'ihi kuo ma'u 'e he kava mālohí, pe faito'o kona tapú, pea 'oku nau fiema'u ha tokoni.

Ko e fa'ahinga ngäue pe polokalama ke fai ke malu'i'aki e talavou mo e finemuí mei he'enau to'o pë 'enau mo'uí

Feinga ke langa hake mo fakalalakaka ange 'a e tu'unga mo'uí lelei 'a e kakai

Ko e ngaahi ngäue 'eni 'oku fakataumu'a ia ke tokoni'i'aki ha kau talavou pe finemuí kuo nau mo'ua ha fakakaukau ke to'o 'enau mo'uí, ke toe fakalalakaka hake 'enau mo'uí 'i he funga hono tokoni'i kinautolu 'e honau ngaahi fämili, kakai 'o e komiunitií, mo e mamahi'i 'o e ngaahi 'ulungaanga fakafonuá. Ko e founga ngäue ko ë 'a Nu'usilá ni, feläve'i mo e feinga ke malu'i e talavou mo e finemuí mei he'enau tämate'i pë kinautolú, 'oku 'i ai hono ngaahi taumu'a pe kaveinga 'oku kau totonu ia ki he kalasi ko 'eni, hangë ko e:

- ✘ Fakalalakaka hake 'o e tu'unga mo'uí lelei 'a e kakai.
- ✘ Fakamälohi'i ange 'a e tu'unga 'o e mo'uí 'a e kakai fakakätoa
- ✘ Tauhi mo feinga'i ke to e mälohi ange hono mo'uí'aki mo pukepuke e 'ulungaanga fakafonuá.

Ko e feinga'i ko ë ke fakalalakaka ange 'a e tu'unga mo'uí 'a e kakai, ko e 'uluaki sitepu ia ki hono malu'i e talavou mo e finemuí.

Fuofua fakapapu'i pe ko hai 'e fai ki ai e tokoni

Ko e ngaahi ngäue ko eni, 'oku fakataumu'a ia ki hono fakatotolo'i e ngaahi palopalema 'oku ne faka'ai'ai e talavou mo e finemuí kuo fu'u tötu'a honau ngaahi faingata'a'ia, ke nau to'o ai 'enau mo'uí, hangë ko kinautolu 'oku tauhi mo tokanga'i 'i he Sousiolo Uelofeá (Social Welfare). 'I hono fakatotolo'i ko 'eni; 'e lava ai ke 'ilo ha ni'ihí 'e ala fai leva ha tokoni ki ai.

Ko e ngaahi taumu'a mo e kaveinga 'eni mei he NZYSPS 'oku fakakau 'i he polokalama ko 'eni:

- ✘ 'Uluaki fakatotolo'i pea fai leva ha tokoni ki ai telia na'a hoko ha mate.
  - ✘ Tokoni ke fai hili e hoko 'o ha tämate
- Ko hono fuofua pe 'uluaki fakatotolo'i ko 'eni, 'oku fa'a 'iloa ia ko e sinaki ngäue kimu'a pe ngäue 'i he hili 'o ha tämate'i 'e ha taha pë ia.

Ko e ngaahi ngäue faka-toketä

Ko e ngaahi ngäue faka-toketä ko 'eni, 'oku kau ai hono sivi, tauhi mo tokanga'i e ni'ihí ko ë 'oku nau lolotonga mo'ua he ngaahi palopalema 'oku ne faka'ai'ai kinautolu ke nau to'o ai 'enau mo'uí, hangë ko e ngaahi ngäue ki he kau 'atamai vaivaí. Ko e toe ngäue mo eni foki 'oku

hā ai mo e ngaahi taumu‘a ‘a e NZYSPS:
✘ Ko e pou pou, tauhi mo tokanga‘i ‘o ha taha lolotonga ‘oku faingata‘a‘ia.

Ko hono toenga ko ë ‘o e ngaahi taumu‘a ‘a e NZYSPS ‘oku kau ia he ngaahi founa ngäue fakakätoa ‘oku ngäue‘aki he polokalamá ni.

✘ Tauhi mo tokanga‘i ‘e he Potungäue Mo‘uí,
✘ Ngäue‘aki e ngaahi fakamatalá mo e ngaahi fakatotoló ke tokoni ki ha ngäue ‘e fai.

Ko e founa ngäue ko ‘ení, ‘oku fa‘a ‘iloa ia ko e ngäue fakalëvolo, ‘o fakatatau ki he lahi ‘o e fa‘ahinga faingata‘a ‘oku hokó (systems level approaches).

‘Oku hä ‘i he fakamatala he pepa fika tolu (No. 3), ‘a hono fakaikiiki ‘a e ní‘ihi ‘o e ngaahi ola lelei ‘o e ngaahi ngäue kehekehe kuo fai ke malu‘i mo ta‘ofi‘aki e talavou mo e finemu‘i mei he‘enau to‘o pë ‘enau mo‘uí.

‘Oku hä ‘i he fakamatala he pepa ‘uluaki (No. 1), ‘a e ngaahi fakamatala fakahinohino ki hono ‘uhinga ‘o e ngaahi lea ko ia ko e “to‘o pë ‘e he talavou pe finemu‘i ‘ene mo‘uí mo e “malu‘i mo ta‘ofi e talavou mo e finemu‘i mei hono to‘o ‘enau mo‘uí.”

Sïpinga ‘o e Ngaahi Ngäue Ke Fai Ke Ta‘ofi‘aki Hono To‘o ‘e He Tangatá ‘Ene

	Fakalalaka e tu‘unga mo‘uí lelei	Sinaki Fakatotoló‘i	Ngaahi ngäue Fakafai
Kakai	Ngaahi ‘apiako ‘oku nau tu‘uaki e mo‘uí lelei	Ko e laine telefoni ki he kau faingata‘a‘ia (Crisis hotlines)	
Kulupu	Polokalama ako ki he mo‘uí, ‘oku fai ‘i he ‘apiakó.	Polokalama sivi ‘o e loto mamahi mo faingata‘a‘ia ‘i ‘apiako.	Polokalama fakakulupu talavou mo e finemu‘i ‘e he palopalema ‘o e loto
Fakafo‘ituitui	Polokalama tokoni mo fale‘i.	Polokalama sivi ‘e he kau toketaá, ke ‘ilo pe kohai ia ‘oku ngalingali te ne to‘o ‘ene mo‘uí.	Polokalama faito‘o ‘a e he kau loto mamahi mo faingata‘a‘i á.

Fakatokanga'i ange

Ko e ngaahi polokalama ko 'eni 'i 'olungá, ko e ngaahi sípinga pē, ka 'oku 'ikai ko e fakahā atu ia pe 'oku ola lelei pe 'ikai hono ngāue'aki. Sio ki he fakamatala 'i he pepa fika 3 ki he fakamo'oni 'o e ola 'o e ngaahi ngāue kehekehe kuo fá.

'I he taimi lahi, 'oku fa'a ngāue'aki 'e he ngaahi potungāue ki he talavou mo e finemui ha ngaahi ngāue, mo e kakai ke fai ki ai, mei he ngaahi sípinga ko 'ena 'i 'olungá. Ko ia ai 'oku fu'u mahu'inga 'aupito ke 'oua na'a fakamaau'i ha ola lelei ha ngāue 'a ha potungāue 'aki ha fo'i ngāue lelei pē 'e taha, ka ko e ola lelei fakakātoá.

'Oku pou pou'i mo fakalotolahi'i atu heni 'a e ngaahi feitu'u pe potungāue kotoa pē 'oku nau ngāue ke ta'ofi e talavou mo e finemui mei he to'o 'enau mo'uí, ke nau sivi'i 'enau ngaahi ngāue pe 'oku anga fēfē, pe kole tokoni ki ha ni'ihī ke nau fai e ngāue ko iá.

'I he founga ko 'eni, 'e lava ai 'e he ngaahi potungāue ke nau fakapapau'i ai ko e hā honau ngaahi mālohingá mo honau ngaahi vaivai'angá 'i he' enau ngaahi ngāue, pea nau ngāue'aki e ngaahi 'ilo mo e fakamatala ko iá, ke toe fakalelei'i mo toe fakalakalaka hake 'aki 'enau ngaahi ngāue.

Ka toe fiema'u ha fakamatala, pea ngāue'aki:

www.spinz.org.nz

Auckland: PO Box 10318, Dominion Road. Phone: (09) 300 7035.

Christchurch: PO Box 13167 Armargh St. Phone: (03) 366 6910

www.mya.govt.nz

www.nzhis.govt.nz

www.spinz.org.nz